

"Social Instinct" vs "National Self-Preservation" as a Phenomenon of Ukrainian Society during the Current Russian-Ukrainian War

UDC: 316.64(=161.2):355.48(470:477)"20"

DOI: <https://doi.org/10.15421/172322>**Lapan Tetyana**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-7727-6879>, tetianalap@yahoo.com**Khymovych Oksana**Ph.D., Assistant, <https://orcid.org/0000-0001-9511-3435>, o.khymovych@gmail.com*Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)*

Abstract

The Russian-Ukrainian war raises the question not of the psychological instinct to survive and save the life of each individual, but of the social instinct for the common survival of Ukrainians as a nation.

The article analyzes the instinctivist approach of W. MacDougall, who, in our opinion, defined instincts not only as a psychological concept, but also its sociological interpretation, bringing the understanding of individual instincts closer to social ones. By social instincts, we mean complex forms/models of behavior of a community and society as a whole. Through the prism of the instinctivist approach, the phenomenon of existence, or rather survival, of modern Ukrainian society in the context of a full-scale invasion is defined. Different types of instincts are analyzed: flight or fear, rejection, curiosity, aggression, self-humiliation, self-assertion, the instinct to create sociality (herdiness), and survival/preservation. By the instinct of self-preservation, we mean a set of innate forms of behavior of a social community that manifest themselves in situations where there are threats to survival. It includes both active forms of behavior (escape and attack) and passive forms (freezing, rejection of aggression, self-humiliation). In crisis situations, it is instincts that determine the specific features of people's thinking and actions. When a social community finds itself in a situation where its basic needs cannot be met, it often perceives this as a threat to its way of life. Trying to overcome a traumatic situation, being in a state of indignation, fear or irritation, a social community can act in different ways. But, as the analysis of empirical studies shows, unification and cohesion give a better chance of survival and self-preservation. The article concludes that Ukrainians today live in an environment of increased consolidation, defense of interests, and values based on the survival instinct. In this article, we make an attempt to analyze modern sociological research conducted in the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine from the point of view of the self-preservation instincts of Ukrainians as a social and national community.

Keywords: social instinct, survival instinct, sense of national self-preservation, resilience

«Соціальний інстинкт» vs «національне самозбереження» як феномен українського суспільства під час сучасної російсько-української війни

Лаван Тетяна, Химович Оксана*Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)*

Анотація

Російсько-українська війна формує питання не психологічного інстинкту виживання та порятунку життя кожного індивіда окремо, а мова йде про соціальний інстинкт спільного виживання українців як нації.

У статті аналізується інстинктивістський підхід В.Макдугала, який, на нашу думку, здійснив визначення інстинктів не лише як психологічного поняття, але й його соціологічну інтерпретацію, наблизивши розуміння індивідуальних інстинктів до соціальних. Під соціальними інстинктами, ми розуміємо складні форми/моделі поведінки спільноти і суспільства загалом. Крізь призму інстинктивістського підходу визначено феномен існування, а точніше виживання сучасного українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення. Проаналізовано різні типи інстинктів: втеча чи страх, неприйняття, допитливість, агресивність, самоприниження, самоствердження, інстинкт творення соціальності (стадності) та виживання/самозбереження. Під інстинктом самозбереження ми розуміємо сукупність вроджених форм поведінки соціальної спільноти, що проявляються в ситуаціях, при виникненні загроз для виживання. Він включає в себе як активні форми поведінки (втеча і напад), так і пасивні (завмирання, неприйняття агресивності, самоприниження). Під час кризових ситуацій саме інстинкти обумовлюють специфічні особливості мислення та дій людей. Потрапляючи в ситуацію неможливості задоволення своїх базових потреб, соціальна спільнота нерідко сприймає це як загрозу своєму способу життя. Намагаючись переламати травматичну ситуацію, перебуваючи в стані обурення, страху або роздратування, соціальна спільнота може діяти по-різному. Але, як засвідчує аналіз емпіричних досліджень, об'єднання, згуртованість дають більше шансів на виживання і самозбереження. У статті робиться висновок про те, що українці сьогодні живуть в умовах підвищеної консолідації, відстоювання інтересів, цінностей, які базуються на інстинкті виживання. У цій статті, ми робимо спробу проаналізувати сучасні соціологічні дослідження, проведені в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну, з точки зору інстинктів самозбереження українців як соціальної та національної спільноти.

Ключові слова: соціальний інстинкт, інстинкт виживання, почуття національного самозбереження, життєстійкість

Вступ.

Російсько-українська війна забрала життя десятків тисяч українських військових та цивільних. Широкомасштабна війна лише зміцнила рішучість у боротьбі населення України проти країни-агресорки. Українцям нічого не залишається, як продовжувати воювати до повної перемоги у цій війні через здійснений ворогом геноцид проти населення України. За майже рік повномасштабної війни словосполучення «незламний дух України» отримало новий сенс, який мотивує, надихає та стимулює «не опускати руки ні на мить» аж до беззаперечної перемоги. Для українського суспільства минулий рік став серйозним іспитом на витримку, консолідацію сил і виживання, але немає жодних сумнівів у тому, що і перше і друге є наслідком нашого соціального та національного інстинкту самозбереження.

«За пів року війни українці довели, однак, що вони – консолідована нація з міцною громадською ідентичністю, попри всі балачки про роз'єднаність. Вони довели, що можуть побудувати стійку державу з функціональними інституціями, попри гадану корупцію та інші вади. Україна остаточно утвердилася як видима національна держава з активним громадянським суспільством, сильною армією та багатою, динамічною і розмаїтою європейською культурою. Знадобилися багатомісячна війна і тисячі смертей, щоб довести очевидне – що Україна існує й однозначно заслуговує бути почутою, побаченою й відкритою заново». (Рябчук, 2023).

Отже, **метою статті** є визначення у чому полягає феномен існування/життєстійкості/виживання українського суспільства, чому українці витримують надскладні обставини війни і виборюють своє право на існування як соціальний і національний організм. Відповіді на ці та інші доцільні запитання можна шукати серед великої кількості теоретичних напрацювань, однак ми взяли до уваги інстинктивістський підхід, запропонований В. Макдугалом, а також спробуємо проаналізувати проблематику через призму соціологічних досліджень проведених в Україні під час широкомасштабної війни.

Ступінь наукової розробленості.

У кінці XIX – на початку XX ст. у соціології серед інших виділяють два найбільш вагомні напрями: натуралістичний і психологічний. Інстинктивні є одним з психологічних напрямів соціології. У соціології не заведено соціальні питання визначати як наслідок психологічних проблем. Однак соціологія швидко переймає і кваліфіковано починає використовувати нові інтелектуальні ідеї, починає застосовувати психологічні та натуралістичні напрями у своєму дослідницькому полі. Так було з інстинктивістським підходом В. Макдугала (1871-1938) – англо-американського дослідника, автора соціальної психології та гормічної концепції (горме – поривання, бажання). Автор окреслив і запропонував

важливі питання: про співвідношення свідомості індивіда та свідомості групи, про рушійні сили соціальної поведінки і т. і. Цікаво також і те, що в перших соціально-психологічних теоріях із самого початку намагалися знайти підходи до вирішення поставлених проблем з двох сторін: з боку психології та з боку соціології. У першому випадку, питання вирішувалося з точки зору індивіда, його психіки, перехід до психології групи не брався до уваги. У другому випадку намагалися вирішувати питання «від суспільства», але тоді саме «суспільство» розчинялося в психології, що призводило до психологізації суспільних відносин. Це означало, що власними силами ані «психологічний», ні «соціологічний» підходи не дають правильних рішень, якщо вони не пов'язані між собою (Черниш, 2009). Для Макдугала саме інстинкти дозволяють розвивати когнітивний компонент поведінки, емоційну складову та вольову складову. (McDougall, 1961). Отже, ми спробуємо проаналізувати сучасні соціологічні дослідження, проведені під час широкомасштабної війни, з точки зору інстинктів самозбереження українців як соціального організму.

На думку Макдугала, інстинкти є єдиним існуючим двигуном вчинків людини, які визначають її як соціальну істоту. Вони є детермінантами як поведінки людини, так і її свідомості. Жодне уявлення, жодна думка неспроможна виникнути без мотивуючого впливу інстинкту. Інтерес, зумовлений вродженим інстинктивним потягом, знаходить свій прояв у навичці та обслуговується тими чи іншими механізмами поведінки. Отже, за теорією Макдугала, усе, що відбувається у сфері свідомості, перебуває у прямій залежності від несвідомих начал. У своїй роботі В. Макдугал виділив 12 основних видів інстинктів: втеча чи страх, неприйняття, допитливість, агресивність, самоприниження (або збентеження), самоствердження, батьківський інстинкт (одним із проявів якого є ніжність), інстинкт продовження роду, харчовий інстинкти, а також інстинкт творення (McDougall, 1924). Отже, дія людини, на думку В. Макдугала, вибудовується на основі інстинктів та відповідних емоцій. (Черниш, 2009; Turner, 1991).

Іншими словами, інстинкт це певна психофізіологічна диспозиція чи схильність, яка спонукає індивіда сприймати певні явища та відповідним чином діяти. Кожному інстинкту відповідають конкретні почуття/емоції:

- Інстинкту боротьби – відповідає почуття страху;
- Інстинкту втечі – почуття самозбереження;
- Інстинкту войовничості – почуття гніву;
- Інстинкту стадності (соціальності) – почуття приналежності до своєї спільноти.

Ми керуємося емоціями, коли нам боляче й коли нам страшно. Ухвалюючи швидке рішення, ми можемо бути або егоїстичними, або емпатичними. Якими саме – вирішують обставини: чи це рішення

стосується людей, подібних до нас самих, які виглядають так само, говорять із нами однією мовою, моляться, як ми, чи це стосується людей, які належать до більш віддаленої від нас групи. Що швидше ми ухвалюємо рішення стосовно людей нашої групи, то добрішим та емпатичнішим воно буде, наш первинний інстинкт – мати товариські стосунки зі своїми. Якщо ж це стосується людей з іншої групи, інстинкт працює навпаки – швидке рішення буде більш егоїстичним і віддаленим, адже перші рефлекси щодо чужинців проявляють наші найагресивніші якості. Коли нам страшно – ті, з ким ми відчуваємося в безпеці, дають нам затишок і спокій. На основі інстинктів відбувається становлення всіх соціальних інститутів, а також різноманітних суспільних процесів, у тому числі, війни. Під час кризових ситуацій (а війни і є такими кризовими ситуаціями) саме інстинкти обумовлюють специфічні особливості мислення та діяльності людей. Отже, під соціальними інстинктами, ми розуміємо складні форми/моделі поведінки спільноти в цілому.

Результати досліджень.

Відтак, у Сімнадцятому загальнонаціональному опитуванні: ідентичність, патріотизм, цінності, проведеного 17-18 серпня 2022 року, соціологічною групою «Рейтинг» представлено, що основою почуття приналежності, яку відчувають респонденти, думаючи про Україну є гордість (75%). Серед інших емоцій – сум (29%) та радість (26%). Близько 10% відчувають зацікавлення або страх. Думаючи про себе, емоції та відчуття приналежності розділилися рівною мірою: гордість (34%), сум (31%), зацікавленість (29%), радість (23%). За останній рік вдвічі зросла гордість та радість за країну. На індивідуальному рівні також зросли показники гордості, водночас є приріст суму і страху. При цьому страх і сум відносно себе більш виражені, ніж щодо країни. Аналогічно з гордістю. А от з зацікавленістю навпаки – щодо себе відчувають значно частіше, ніж щодо країни. Сум за країну відносно частіше відчувають мешканці півдня та жінки. Страх – жінки та бідніші категорії населення. На індивідуальному рівні страх частіше відчувають мешканці сходу, жінки та бідніші. Радість частіше відчувають молодші респонденти. (Сімнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022).

Абсолютна більшість (93%) впевнені, що Україна зможе перемогти росію у сучасній війні, що, безперечно, засвідчує інстинкт самозбереження українців. Близько 60% зазначили, що для перемоги у війні необхідний більш тривалий час: 20% вважають, що необхідно більше року, 40% – півроку-рік. Водночас, майже чверть оцінюють необхідний для перемоги час до кількох місяців. (Сімнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022). Ці дані свідчать про віру в майбутнє після перемоги, і, власну безпеку у подальшому.

За даними всеукраїнського національного репрезентативного опитування Омнібус, проведеного Info Sapiens 12–18 серпня 2022 року, 98% українців пишуться тим, що є громадянами України і вперше цей показник є практично однаковим в усіх регіонах. (98% українців пишуться, 2022).

Таблиця 1.

Регіональний розподіл відсотків тих, хто дуже або скоріше пишуться тим, що є громадянами України за даними серпневого Омнібусу Info Sapiens 2022 року

Регіон	%
Захід	98%
Київ	98%
Південь	98%
Північ	99%
Схід	98%
Центр	96%

Джерело: (Всеукраїнське національне опитування, 2022)

Попри всі жахіття війни, 94% українців з оптимізмом дивляться у майбутнє України, а 92% – на своє майбутнє в Україні, тобто, знову ж таки, пов'язують своє майбутнє з державою Україною. (98% українців пишуться, 2022).

Більш цікавими є результати дослідження Чотирнадцятого загальнонаціонального опитування: психологічні маркери війни рівнів життєстійкості, психологічного виснаження та прийнятності розваг під час війни, яке було проведено в період 18–19 червня 2022 р. Аналітики компанії стверджують, що українці на четвертому місяці війни надалі демонструють хороший рівень життєстійкості (3.8 з 5). Складові цього показника: психологічна стійкість (3.9) та підтримка фізичного здоров'я (3.7) – не зазнали суттєвих змін, хоча і дещо знизилися, порівняно з квітнем. Відносно високий показник психологічної стійкості забезпечується в першу чергу цікавістю до того, що відбувається навколо (4.4), нормальним харчуванням (4.2), планами на майбутнє (4.2), впевненістю у своїх рішеннях (4.0) та відсутністю жалю про минуле (4.0). (Чотирнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022).

Найбільше сьогодні українці потерпають від втоми (лише 36% її не відчувають) та нестачі повноцінного сну (лише 44% мають повноцінний сон). Такі реакції організму є природними для стресу. Попри це інші емоційні та моральні показники громадян у кращому стані. Жінки мають нижчий рівень життєстійкості, ніж чоловіки. З віком життєстійкість також знижується. Наявність роботи позитивно впливає на життєстійкість: ті, хто працює повноцінно або частково відчуваються краще, ніж ті, хто не працює. У регіональному розрізі, найгірша ситуація із життєстійкістю у мешканців сходу країни, де сьогодні основна лінія фронту, найбільше руйнувань та смертей.

В усіх категоріях опитаних психологічна життєстійкість (3.9) є вищою за показники фізичного стану (3.7). Війна фізично виснажила більше, а психологічна витривалість поки краща. Динаміка індексу життєстійкості дещо погіршилася за останні 2 місяці. Динаміка індексу життєстійкості дещо погіршилася з квітня (з 3.9 до 3.8). Однак, в українців все ще вистачає фізичних та моральних сил жити під час війни, працювати, допомагати, воювати. Сприятливим у цьому є літній період: довжина дня та сонячна активність зазвичай позитивно впливають на настрій та самопочуття. Найбільше негативних змін відбулося із цікавістю до життя навколо та харчуванням, проблемами з планами на майбутнє, шкодуванням про минуле. (Чотирнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022).

Війна викликає велику кількість почуттів та думок, які часто є протилежними та суперечливими, багато чого більше не має відтінків, а стає чорно-білим, набуває однозначності та категоричності. Людина стикається з високим рівнем стресу, переживає «провину вцілілого», «травму свідка» та інші стани, які пов'язані із війною. Одним з наслідків таких станів є зміна звичної поведінки та пріоритетів. Зростає самозвинувачення, обмеження себе у задоволеннях, можливості радіти життю або навіть вести звичайне «мирне життя». Сьогодні 59% вважають за необхідне суттєво обмежувати себе у розвагах і покупках, 36% натомість вважають, що потрібно намагатися жити повноцінним життям. Молодь до 35 років менш схильна до самообмежень (лише 46% це підтримують). Також менше обмежують себе люди, які повноцінно (55%) або частково працюють (58%), вірогідно вважаючи, що їх фронт – економічний (сплата податків, допомога армії). На загал, суттєвих гендерних відмінностей у самообмеженні не знайдено. Однак, молоді жінки до 35 років частіше схильні намагатися жити повноцінним життям (54%), на відміну від своїх однолітків-чоловіків (44%). Однією з важливих причин такої відмінності є соціальна прийнятність такої поведінки для жінок. У чоловіків під час війни, на думку більшості, – інші ролі.

В той час як результати Дев'ятого загальнонаціонального опитування: підсумки року, очікування від майбутнього, проведеного 20-21 листопада 2022 р., результати якого свідчать, що абсолютна більшість опитаних, а саме 97% впевнена, що Україна зможе відбити напад росії. Дві третини опитаних очікують, що наступний 2023 рік буде кращим за попередній. 12% вважають, що рік буде таким самим, 16% – гіршим. У порівнянні із минулорічним дослідженням показники більш оптимістичніші. Також майже 90% дивляться у 2023 з оптимізмом, лише 6% з песимізмом. В питання «Наскільки Ви впевнені, що Україна зможе відбити напад росії?», то оцінка від 1 січня 2022 до 20-21

листопада 2022р. змінилася від 22% до 75%, що свідчить про високий ріст підтримки та довіри до ЗСУ, а відтак і до «національного самозбереження». (Дев'яте загальнонаціональне опитування, 2022)

Через сукупність притаманних кожній людині інстинктів та почуттів Макдугал намагався створити психологічну теорію суспільства. Сьогодні мова йде про те, чи можна використати теорію інстинктів і сконструювати її як теорію соціального інстинкту, поставивши питання про те, чи війна як кризова ситуація детермінує інстинкт самозбереження українців як соціального і національного організму.

Феномени «соціальний інстинкт» vs національне самозбереження включають значний потенціал соціальної активності серед українців, формування компромісів, узгоджених інтересів для спільного блага, появу обнадійливої спільності у дискурсі різного роду національно-маркованих питань, формування основ громадянського суспільства. Більше того, вони створили певний стандарт громадянської відповідальності та почуття обов'язку, на який мають орієнтуватися як громадяни, так і політикум країни. Двадцять хвилин дослідження соціологічної групи «Рейтинг», соціологічні дослідження компанії Info Sapiens та ряду інших соціологічних компаній України були проведені впродовж широкомасштабної війни в Україні, і вони є підтвердженням цієї і наступних думок.

Екзистенційна природа війни (війни як виживання для українців як соціального та національного організму) ставить багатьох її учасників на межу інстинктивного вибору між добром і злом у різних ситуаціях та іпостасях, виводить назовні справжнє єство людини. Далеко не всі можуть гідно скласти цей важкий іспит. Комуś бракує характеру, сили волі, відповідальності, рішучості, здатності до самопожертви, віри в правильності власної позиції. Та далеко не все залежить від самої людини/окремого індивіда. А як показує досвід війни, великою мірою, соціальний інстинкт самозбереження залежить від солідарності та згоди у спільноті та громаді, до якої належить індивід. Солідарність є своєрідною стратегією мобілізації соціуму в період серйозних криз і трансформацій, яка різко підвищує мобілізаційні можливості соціуму та його ефективність за рахунок синергетичного ефекту, що виникає у разі усвідомлення різними соціальними групами спільності інтересів і здійснення ними погоджених дій. Солідарність це принцип взаємин у суспільстві, що потребує єднання на ґрунті спільних цінностей та ідей. Визначальним фактором життя будь-якого суспільства є солідарність його членів. Згуртованість є однією із стратегій мобілізації соціуму в період глибоких криз або загроз. Сьогодні це важливо як ніколи. І вона мусить бути продемонстрована на дуже практичному рівні, а не на словах. Бо під час війни,

єдність – це питання виживання. У момент, коли потрібно вибороти життя, усе решту можна відкласти.

З дослідження компанії Info Sapiens, проведеного в 12–18 серпня 2022 р., аналітики припускають, що внаслідок повномасштабної війни посилились мережі взаємодовіри між людьми. У порівнянні з 2020 роком українці стали більше довіряти сім'ї, сусідам, знайомим, людям іншої релігії та національності. Деяко знизився рівень довіри тільки до людей, з якими вперше зустрілися – з 27% до 24% – ймовірно, через зростання підозрілості через війну, адже в Україні є російські шпигуни. Також, варто відзначити, що в 2022 р. зріс також і рівень довіри майже до всіх інституцій – навіть до судів, до яких традиційно довіра найнижча. Найвищою є довіра до Армії (94%) та волонтерів (88%). (98% українців пишаються, 2022). Перебуваючи у стані війни держави мають доволі обмежені можливості для соціальної підтримки своїх громадян. У зв'язку з цим незмірно зростає роль громадянських інституцій, благодійних організацій, релігійних конфесій, які беруть на себе частину цих функцій. У сучасній війні абсолютно нове явище в суспільному житті – волонтерський рух – переріс допоміжну роль і набув статусу чинника національної безпеки, взявши на себе і постачання армії, і турботу про населення прифронтової зони.

Висновки.

Соціальні інстинкти формуються в результаті взаємодії людей у суспільстві. Інстинкт виживання – це певна програма/модель поведінки, пов'язаної із збереженням соціального організму, суспільства загалом. Почуття небезпеки диктує подальшу поведінку для суспільства, а інстинкт самозбереження існує як мотивація уникати небезпечних ситуацій. Особливо яскраво інстинкт виживання проявляється в екстремальних ситуаціях. Заради виживання, соціальна спільнота здатна змінити спосіб свого життя: режим й якість харчування, обмежити

споживання води, переховуватися від будь-яких негод. Інстинкт самозбереження є базовим, на основі якого формуються та діють інші інстинкти. Очевидно, що у час війни вижити намагається усе населення, наслідуючи інстинкт виживання. У самозбереженні й виживанні українського суспільства і полягає соціальний інстинкт, але тоді постає запитання взаємодовіри, солідарності, згоди та згуртованості. Суспільство має керуватися соціальним інстинктом збереження через солідаризацію інтересів і цінностей усіх учасників суспільних відносин. На сьогодні, у складних умовах війни спостерігаємо багато прикладів взаємодопомоги, консолідації інтересів та цінностей, і саме це дає змогу виживати нашому суспільству. Солідарність суспільства засвідчує поступове зникання принципових регіональних протиріч в цінностях, ставлення до міжнародних інституцій тощо. Під час війни єдність – це питання спільного виживання. Оскільки в основі лежить питання виживання українців, то лише перемога гарантує збереження нашого соціального та національного організму. Військові зусилля на полі бою сприяють нашій вірі у перемогу; українцям як національному і соціальному організмові потрібна витримка, згуртованість сил для ведення війни до перемоги України. Об'єднання українців під час війни є позитивною характеристикою зрілості українського суспільства; воно долає труднощі війни, сприяє нашій консолідації для виживання. Суспільство має керуватися соціальним інстинктом збереження через солідаризацію інтересів і цінностей усіх учасників суспільних відносин. Сьогодні, попри всі жахіття війни, все ж таки 94% українців з оптимізмом дивляться у майбутнє України, щоденно долаючи відчуття втоми та страху. Страх і почуття самозбереження – поняття нероздільні: тільки страх за власне виживання здатний підштовхнути суспільство на рішучі дії до виживання. Інстинкти плекають нашу безпеку для майбутнього.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- 98% українців пишаються тим, що є громадянами України. (2022, Серпень 23). *Info Sapiens*. Відновлено з <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=241>
- Всеукраїнське національне опитування Омнібус «Дослідження ставлення до України та Українців». (12–18 серпня 2022). (2022). *Info Sapiens*. Відновлено з https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/241/presentation_ukraine_23_08.pdf
- Дев'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Підсумки року. Очікування від майбутнього (20-21 листопада 2022). (2022, Грудень 15). *Рейтинг*. Відновлено з https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nineteenth_national_survey_results_of_the_year_expectations_for_the_future_november_20-21_2022.html
- Рябчук, М. (2023). *Манування «нації нізвідки»*. Відновлено з https://isc.lviv.ua/blog/ryabchuk-ukrzhiz/?fbclid=IwAR3sWvLLQsYUXqabrrtFEohG_cj3mc8ECpLPnH1lgOTFKQT_taACCC6-zYw
- Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність, патріотизм, цінності (17-18 серпня 2022 р.). (2022, Серпень 23). *Рейтинг*. Відновлено з https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnnya_2022.html
- Черниш, Н. (2009). *Соціологія: підручник за рейтингово-модульною системою навчання*. 5-те вид., перероб. і доп. К.: Знання.
- Чотирнадцяте загальнонаціональне опитування: психологічні маркери війни (18-19 червня 2022). (2022, Червень 29). *Рейтинг*. Відновлено з https://ratinggroup.ua/research/ukraine/chetyrnadcatyy_obschenacionalnyy_opros_psihologicheskije_markery_voyny_18-19_iyunya_2022.html

- McDougall, W. (1924). Can Sociology and Social Psychology Dispense with Instincts? *The Journal of Abnormal Psychology and Social Psychology*, 19(1), 13-41.
- McDougall, W. (1961). 1920. *The Group Mind*. Cambridge. *Some Degree of Reciprocal Influence between the Members of the Group*. Cambridge University Press. McGhie A., Chapman J.
- Turner, J. H. (1991). *The Structure of Sociological Theory*. Belmont, California: Wadsworth Publ. Co.

REFERENCES

- 98% of Ukrainians are proud to be citizens of Ukraine. (2022, August 23). *Info Sapiens*. Retrieved from <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=241>
- All-Ukrainian national survey Omnibus "Research of attitudes towards Ukraine and Ukrainians". (August 12-18, 2022). (2022). *Info Sapiens*. Retrieved from https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/241/presentation_ukraine_23_08.pdf
- Chernysh, N. (2009). *Sociology: a textbook based on the rating-module system of education*. 5th ed., revision. and additional K.: Knowledge.
- Fourteenth National Survey: Psychological Markers of War. (June 18-19, 2022). (2022, June 29). *Rating*. Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/chetyrnadcatyy_obschenacionalnyy_opros_psihologicheskie_markery_voyny_18-19_iyunya_2022.html
- McDougall, W. (1924). Can Sociology and Social Psychology Dispense with Instincts? *The Journal of Abnormal Psychology and Social Psychology*, 19(1), 13-41.
- McDougall, W. (1961). 1920. *The Group Mind*. Cambridge. *Some Degree of Reciprocal Influence between the Members of the Group*. Cambridge University Press. McGhie A., Chapman J.
- Nineteenth National Survey. Results of the year. Expectations from the future (November 20-21, 2022). (2022, December 15). *Rating*. Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nineteenth_national_survey_results_of_the_year_expectations_for_the_future_november_20-21_2022.html
- Ryabchuk, M. (2023). *Mapping the "Nation from Nowhere"*. Retrieved from https://isc.lviv.ua/blog/ryabchuk-ukrzriz/?fbclid=IwAR3sWvLLQsYUXqabrrtFEohG_cj3mc8ECpLPnH11gOTFKQT_taACCC6-zYw
- Seventeenth National Survey: Identity, Patriotism, Values. (August 17-18, 2022). (2022, August 23). *Rating*. Retrieved from https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnia_2022.html
- Turner, J. H. (1991). *The Structure of Sociological Theory*. Belmont, California: Wadsworth Publ. Co.